

BOROWIACZEK

BIULETYN OGÓLNOPOLSKIEGO
TOWARZYSTWA OCHRONY
NIETOPERZY

NUMER 1/2002 (8)

MAJ 2002 R.

POZNAŃ-WARSZAWA

Spis treści

Z ŻYCIA TOWARZYSTWA

Pierwsze wspólne działania Porozumienia dla Ochrony Nietoperzy
Aktywna ochrona płomykówki i nietoperzy w obiektach sakralnych w Polsce
Udział Towarzystwa w obchodach Dnia Ziemi'2002
Profesor Kazimierz Kowalski honorowym członkiem OTON

Z KRAJU

Obóz chiropterologiczny w Dąbrowach Strzeleckich
Dekada Spisu Nietoperzy'2002 w Regionie Łódzkim
Nietoperze i fortyfikacje
 Twierdza Osowiec
 Nietoperze w Twierdzy Osowiec
XV Ogólnopolska Konferencja Chiropterologiczna

INFORMACJE

NIETOPERZE tom 2 (2001)
IX Europejskie Sympozjum Badań Nietoperzy
XVI Ogólnopolska Konferencja Chiropterologiczna
Obozy chiropterologiczne

RÓŻNE

Nietoperze w szponach i pazurach
„Nietoperz historii”
Przegląd nowego piśmiennictwa krajowego

Z ŻYCIA TOWARZYSTWA

Pierwsze wspólne działania Porozumienia dla Ochrony Nietoperzy

W roku 2001 działania organizacji będących stronami PON pozwoliły na przeprowadzenie wielu ciekawych i potrzebnych nietoperzom przedsięwzięć. Uzyskaliśmy dotację z Programu Małych Dotacji Globalnego Funduszu Środowiska, która umożliwiła realizację wielu prowadzonych przez nas zadań. W programie brały udział cztery organizacje: PTOPI „Salamandra”, PTPP „pro Natura”, Fundacja Ekologiczna „Zielona Akcja” oraz OTON. Podstawowymi działaniami były:

1. Ochrona zimowisk nietoperzy w obiektach powojkowych. Problem dotyczy bardzo wielu obiektów, które są własnością Skarbu Państwa i najczęściej znajdują się w dyspozycji Agencji Mienia Wojskowego; tylko niewielka część jest własnością gmin. Obecnie duża część jest wystawiona na sprzedaż, zatem pilnym zadaniem jest objęcie ochroną tych, które są ważnymi zimowiskami nietoperzy. Udało nam się dla kilkudziesięciu obiektów ustalić właścicieli, dotrzeć do nich, określić niezbędne prace zabezpieczające, jakie muszą być zrealizowane. Od wielu uzyskaliśmy zgodę na ochronę obiektów. Niestety, w wielu przypadkach nasze działania zakończyły się niepowodzeniem – objęcie obiektu ochroną powoduje, że chętnych na nabycie jest dużo mniej.

2. Ochrona innych kryjówek nietoperzy. Udało się opracować metody postępowania w sytuacji przebywania nietoperzy w szczelinach budynków wykonanych w technologii wielkopłytywowej. Podczas ocieplania budynków likwidowane są wszelkie szczeliny, a niestety wraz z nimi przebywające w nich nietoperze. Opracowaliśmy model budki, która umieszczana będzie pod warstwą ocieplenia. Ponadto przeprowadziliśmy prace zabezpieczeniowe na kilku strychach będących kryjówkami kolonii rozrodczych.

3. Monitoring. Oprócz przeprowadzenia zimowych liczeń nietoperzy w kilkuset obiektach, opracowaliśmy zasady monitoringu nietoperzy w Polsce (patrz poprzedni numer Borowiaczka).

Ponadto zakupiliśmy i rozwiesiliśmy około 1000 budek dla nietoperzy, przeprowadziliśmy około 400 interwencji (średnio ponad 1 dziennie!), wydaliśmy kilka ulotek o nietoperzach, przeprowadziliśmy kilkadziesiąt prelekcji dla dzieci i młodzieży.

Jaki był udział OTON w realizacji projektu? Przygotowaliśmy dokumentację niezbędną do ochrony zimowisk nietoperzy położonych na Mazurach i w okolicach Warszawy. Niestety, w wielu przypadkach brakuje nam zgody właściciela, ale pozostałe dokumenty mamy przygotowane. Mamy nadzieję, że w składanym niebawem wniosku do Fundacji EkoFundusz na ochronę zimowisk nietoperzy w Polsce znajdzie się wiele z nich. Zakupiliśmy 500 budek i rozwiesiliśmy je w Górznieńsko-Lidzbarskim Parku Krajobrazowym, okolicach Drozdowa pod Łomżą, Puszczy Kozienickiej, Chełmskich Parkach Krajobrazowych i Kazimierskim Parku Krajobrazowym. Na początku projektu kończyliśmy sprawy związane z książką „Poznajemy Nietoperze”. Po opracowaniu pierwszych dokumentów PON wydrukowaliśmy je i rozesłaliśmy do większości polskich chiropterologów jako poprzedni numer Borowiaczka. Przeprowadziliśmy 80 interwencji, usuwając zabłąkane nietoperze z mieszkań oraz interweniując w sytuacjach, gdy kolonie nietoperzy z różnych przyczyn przeszkadzają właścicielom obiektów.

Jakie mamy plany na przyszłość? Obecnie przygotowujemy dwa duże przedsięwzięcia. Jednym będzie ochrona kilkudziesięciu zimowisk, zarówno ważnych dla tych ssaków, jak i

takich, w których większe liczby nietoperzy mogą pojawić się dopiero po przeróbkach. Drugim - zakup i rozwieszenie kilkunastu tysięcy budek dla nietoperzy, głównie zastępujących dziuple, ale także wieszanych na budynkach. Jak zwykle, wszystko zależy od zrozumienia naszych potrzeb przez przyszłych sponsorów.

Marek Kowalski, Warszawa

Aktywna ochrona płomykówki i nietoperzy w obiektach sakralnych w Polsce

W roku 2000 Mazowieckie Towarzystwo Ochrony Fauny rozwiesiło 101 budek dla płomykówki na Mazowszu. Było to możliwe dzięki finansowemu wsparciu Programy Małych Dotacji GEF oraz Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie. Budki umieszczano na wieżach lub na dzwonnicach, rzadziej na strychach kościelnych. Powodem rozpoczęcia programu był znaczny spadek liczebności płomykówki, jaki zaobserwowano w Centralnej Polsce. Budki były chętnie zajmowane i rok później stwierdzono łęgi w ok. 10% budek. Projekt został doceniony przez sponsorów (stowarzyszenie otrzymało propozycję jego rozszerzenia na całą Polskę), a ponadto MTOF uzyskało drugą nagrodę w dziedzinie ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego w konkursie organizowanym przez Ford Motor Company w roku 2001.

Na lata 2002-2003 przewidywany jest kolejny etap projektu, w którym przewiduje się skontrolowanie około 2500 obiektów sakralnych i rozwieszenie 1080 budek dla płomykówki w różnych częściach Polski. Weźmie w nim udział 7 organizacji, w tym Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Nietoperzy (skontrolujemy kościoły na Kujawach). Ponadto wybrane zostaną obiekty, w których kolonie nietoperzy sprawiają kłopoty właścicielom (duża kolonia produkuje dużo guana, a warstwa odchodów nietoperzy zalegająca na drewnianym stropie powoduje gnicie desek). W takich sytuacjach będziemy starali się sprzątać guano nietoperzy oraz dofinansowywać remonty takich strychów.

Marek Kowalski, Warszawa

Udział Towarzystwa w obchodach Dnia Ziemi'2002

Na Polach Mokotowskich w Warszawie, jak co roku, odbyły się centralne obchody Dnia Ziemi'2002. Tym razem festyn był wyjątkowo udany. Dopisała pogoda i uczestnicy, których w ciągu całego dnia przewinęło się kilkadziesiąt tysięcy. Nasze stoisko cieszyło się dużym zainteresowaniem zwiedzających. Wzrok przyciągały barwne pocztówki, nalepki i pluszowe maskotki, przedstawiające nietoperze. Zaprezentowaliśmy książkę „Poznajemy nietoperze”, biuletyny „Borowiaczek” oraz ulotki przygotowane przez OTON i inne organizacje stowarzyszone przy Porozumieniu dla Ochrony Nietoperzy. Kilkaset osób otrzymało materiały popularyzujące wiedzę o nietoperzach i metodach ich ochrony. Uzyskaliśmy szereg informacji o ciekawych stanowiskach tych ssaków, które zamierzamy wkrótce odwiedzić i sprawdzić, jakie gatunki tam występują. Nawiązaliśmy kontakt ze starostą warszawskim - może zaowocuje to współpracą? Najbardziej cieszyło nas to, że duże zainteresowanie nietoperzami wykazały dzieci, które w przeciwieństwie do niektórych dorosłych, stwierdzały, że lubią nietoperze i wcale się ich nie boją. Wszystkich staraliśmy się przekonać, że nietoperze zasługują na naszą sympatię i potrzebują nowych przyjaciół.

Grzegorz Lesiński, Warszawa

Profesor Kazimierz Kowalski honorowym członkiem OTON

Podczas Walnego Zgromadzenia Członków OTON podczas ostatniej konferencji chiropterologicznej w Gdańsku przyjęto uchwałę o nadaniu prof. Kazimierzowi Kowalskiemu honorowego członkostwa Towarzystwa. W uzasadnieniu wniosku podkreślono, że Profesor należy do pionierów i najwybitniejszych przedstawicieli współczesnej chiropterologii polskiej. Urodził się 15 III 1925 r. w Krakowie. Jest zoologiem i paleontologiem, absolwentem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Już w 1969 r. został profesorem zwyczajnym. Jest członkiem rzeczywistym PAN i prezesem Polskiej Akademii Umiejętności. W dorobku naukowym posiada 102 prace oryginalne poświęcone: faunie jaskiń, ssakom kopalnym, tafonomii. Prof. Kowalski stwierdził dwa nowe dla fauny Polski gatunki ssaków, w tym nocka orzęsionego. W roku 1957 wydał monografię „Nasze nietoperze i ich ochrona”, która jest zwięzłym i rzetelnym podsumowaniem dotychczasowej wiedzy o nietoperzach i zawiera dobry polowy klucz do oznaczania tych ssaków. Książka ta przez długi czas była świetnym podręcznikiem dla sporej grupy reprezentującej następne pokolenie chiropterologów. Prof. Kowalski był redaktorem naukowym publikacji „Klucze do oznaczania kręgowców Polski. Część V. Ssaki – *Mammalia*”. W „Kluczu do oznaczania ssaków Polski” (Z. Pucek red.) prof. Kowalski był współautorem rozdziałów poświęconych nietoperzom, gryzoniom, waleniom i płetwonogim.

Grzegorz Lesiński, Warszawa

Z KRAJU

Obóz chiropterologiczny w Dąbrowach Strzeleckich

Od dwóch lat Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Nietoperzy bierze udział w badaniach chiropterofauny Chełmskich Parków Krajobrazowych. W dniach 14-31 lipca 2001 odbył się kolejny obóz zorganizowany przez OTON, Sekcję Teriologiczną Studenckiego Koła Biologów UMCS w Lublinie i Zarząd Chełmskich Parków Krajobrazowych. Prowadzono odłow w sieci chiropterologiczne, nasłuchy detektorowe i kontrole potencjalnych miejsc dziennego pobytu nietoperzy.

Stwierdzono występowanie 12 gatunków nietoperzy: nocek Bechsteina *Myotis bechsteinii*, nocek Natterera *M. nattereri*, nocek rudy *M. daubentonii*, mroczek posrebrzany *Vespertilio murinus*, mroczek późny *Eptesicu serotinus*, karlik malutki *Pipistrellus pipistrellus*, borowiec wielki *Nyctalus noctula*, borowiaczek *N. leisleri*, gacek brunatny *Plecotus auritus*, gacek szary *P. austriacus*, mopek *Barbastella barbastellus*. W sumie odłowiono 206 osobników. Ilościowo dominował borowiec wielki (90 osobników/9 stanowisk), natomiast na największej liczbie stanowisk chwymano mroczka późnego (34 os./11 st.).

Najciekawszym wydaje się fakt, iż relatywnie często rejestrowano gatunki odławiane w innych rejonach kraju sporadycznie. Do takich „rzadkości” należy zaliczyć nocka Bechsteina, mopka oraz borowiaczka. Równie ciekawe jest wykrycie kolonii rozrodczej karlików na strychu domu mieszkalnego we wsi Bereźniczka. Podczas wieczornego wylotu prowadzono nasłuchy detektorowe. Wszystkie osobniki nadawały na częstotliwości powyżej 55 kHz (nawet do 65 kHz). Na częstotliwości 45 kHz detektory milczały. Tak wysokie częstotliwości, jak również bardzo małe wymiary przedramion wskazują na *Pipistrellus pygmaeus*. Opis tej kolonii przygotowujemy

jest do weryfikacji przez Chiropterologiczną Komisję Faunistyczną. Nasłuchy przeprowadzano na dwóch detektorach ultrasonicznych Pettersson D100 i D200.

Lasy Strzeleckie rosną na bardzo żyznych siedliskach (głównie grądy). Drzewostany liściaste stanowią ok. 70% kompleksu. Taka struktura lasu sprzyja licznej i bogatej w gatunki faunie nietoperzy. Wyniki zaprezentowane zostały na XV Ogólnopolskiej Konferencji Chiropterologicznej w Sobieszewie koło Gdańska.

Błażej Wojtowicz, Warszawa

Dekada Spisu Nietoperzy'2002 w Regionie Łódzkim

W dniach 28.01 – 19.02. 2002 odbywała się ósma Dekada Spisu Nietoperzy w regionie łódzkim. Akcja ta miała na celu inwentaryzację zimowych stanowisk nietoperzy oraz monitoring liczebności tych ssaków. Podczas prac terenowych skontrolowano ogółem 76 potencjalnych miejsc zimowania – 53 piwnic oraz ziemianek, 14 schronów i bunkrów (w tym dwa kompleksy bunkrów kolejowych) oraz 6 grot i jaskiń jak również studnie czy strychy. Udało się w tym roku znaleźć kilka nowych stanowisk zimowych.

Ogółem stwierdzono występowanie 1724 nietoperzy z 11 gatunków oraz 17 osobników nieoznaczonych: nocek Natterera (684), nocek duży (327), nocek Brandta/nocek wąsatek (38), nocek rudy (83), nocek Bechsteina (4), nocek łydkowłosy (5), gacek brunatny (159), gacek szary (9), mroczek późny (6) oraz mopek (391).

W pracach terenowych brali udział członkowie Polskiego Towarzystwa Ochrony Przyrody „Salamandra”, Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Nietoperzy oraz Studenckiego Koła Biologów Sekcji Teriologicznej: J. Domański, I. Filipczak, J. Hejduk, M. Ignaczak, P. Janicka, M. Józwicka, A. Kłyszajko, R. Knop, A. Lubnauer, J. Manias, W. Pawenta, M. Róg, E. Stańczyk, M. Stopczyński, R. Szymanowski, K. Wieteska, R. Włodarczyk i A. Zieleniak.

Stosunkowo niska liczebność nietoperzy w ziemiankach oraz piwnicach oraz duży odsetek nie zasiedlonych potencjalnych miejsc hibernacji prawdopodobnie wynikał z okresów cieplej pogody jak również z faktu, że opuszczone i nieużywane ziemianki oraz piwnice niszczeją.

Kategorie kontrolowanych obiektów pod względem liczby stwierdzonych nietoperzy:

Liczba nietoperzy w obiekcie	Liczba obiektów
0	34
1	10
2 – 5	20
5 – 10	4
11-50	6
51 i więcej	2
RAZEM	76

Jarosław Domański, Janusz Hejduk, Maurycy Ignaczak, Marcin Róg, Michał Stopczyński, Łódź

Nietoperze i fortyfikacje

W dość nieoczekiwany sposób los skojarzył latające ssaki z budowlami militarnymi. Ludzie budowali umocnienia, by zapewnić bezpieczeństwo swoich granic, ale postęp cywilizacyjny powodował, że szybko traciły one swoje znaczenie i bywały opuszczane. Nietoperze równie szybko odkryły ich przydatność dla odbycia hibernacji, ponieważ podziemne korytarze wielu twierdz stwarzały podobne warunki jak korytarze jaskiń. Na nizinach Polski, gdzie brak naturalnych jaskiń, dawne fortyfikacje stały się jednymi z najważniejszych miejsc zimowania tych ssaków.

Chcemy przybliżyć historię budowanych na naszych ziemiach fortyfikacji i opisać ich obecne znaczenie dla nietoperzy. Cykl krótkich artykułów rozpoczynamy od północno-wschodniej części kraju, gdzie w pod koniec XIX wieku zbudowano dużą twierdzę.

[GL]

Twierdza Osowiec

Została ona usytuowana na jedynej przeprawie przez bagna biebrzańskie, w zwężeniu doliny Biebrzy (2 km). Miała dawniej duże znaczenie strategiczne. Była bowiem ważnym elementem zespołu umocnień broniących zachodnich granic imperium rosyjskiego.

Budowę Twierdzy Osowiec rozpoczęto w 1882 r., a zakończono w 1892 r. Jednakże do wybuchu I wojny światowej trwały ciągle prace modernizacyjne, polegające między innymi na wzmacnianiu budowli ceglanych dolewkami z betonu. W zasadniczym okresie wznoszenia Twierdzy wybudowano cztery forty: Centralny (I), Zarzeczny (II), Szwedzki (III) i Nowy (IV), tworzące dobrze rozwinięty rejon umocniony. Pierwsze trzy forty projektował i kierował na ich terenie pracami budowlanymi gen. inż. Rościsław Krasowski. Fort IV był natomiast dziełem sztabkapitana inż. Nestora A. Bujnickiego. Twierdza Osowiec została zaliczona do II klasy, więc była porównywalna swoim znaczeniem między innymi do Twierdzy Dęblin.

W latach 1914-1915 wojska niemieckie (8. Armii) nacierające z Prus, przeprowadziły trzy szturmowe na warownię. Wszystkie spełzły na niczym, nawet ten, w którym użyto gazów bojowych (chloru) i zginęło ok. 2000 żołnierzy rosyjskich. Załoga ewakuowała się dopiero w dniach 18-23 VIII 1915 r., ze względu na niekorzystną dla Rosjan sytuację strategiczną na froncie.

W okresie międzywojennym wybrane budowle w Twierdzy Osowiec były modernizowane przez Szefostwo Fortyfikacji oraz Kierownictwo Robót Fortyfikacyjnych. Wzniesiono też szereg schronów o konstrukcji żelazobetonowej. Podczas kampanii wrześniowej nie doszło do walk w obrębie Twierdzy Osowiec, ale sam fakt jej istnienia odstraszył wroga. Do tego też zapewne przyczyniły się stworzone zalewy i zapory przeciwczołgowe.

Dalsze losy Twierdzy były bardzo zmienne. W jej granicach na przemian stacjonowali żołnierze niemieccy i sowieccy. Przez 8 lat powojennych w Twierdzy Osowiec nie było wojska. Dopiero w 1953 r. rozlokowano tu stacjonującą do dziś jednostkę wojskową.

W najlepszym stanie obecnie jest fort I i fort III. Natomiast pozostałe popadły w ruinę na skutek działań wojennych, czy też procederu rozbiórkowego, dokonanego przez okoliczną ludność tuż po II wojnie światowej. W dniu 9 października 1998 r. Twierdza Osowiec została wpisana do rejestru zabytków. W tym samym roku na terenie fortu I staraniem Osowieckiego Towarzystwa Fortyfikacyjnego zostało otwarte Muzeum Twierdzy Osowiec. Obecnie działa tu

wyżej wspomniane Towarzystwo, XII Harcerska Drużyna Wodna, wydawany jest miesięcznik historyczno-przyrodniczy „Osowieckim Szlakiem” oraz organizowane są od wielu lat warsztaty malarskie. Na tym terenie znajduje się również siedziba Biebrzańskiego Parku Narodowego.

Mirosław Worona, Osowiec Twierdza

Nietoperze w Twierdzy Osowiec

W Twierdzy Osowiec zimuje 8 gatunków nietoperzy: nocek duży *Myotis myotis*, nocek Natterera *M. nattereri*, nocek Brandta *M. brandtii*, nocek łydkowłosy *M. dasycneme*, nocek rudy *M. daubentonii*, mroczek późny *Eptesicus serotinus*, gacek brunatny *Plecotus auritus* i mopek *Barbastella barbastellus*. W korytarzach Fortu Centralnego maksymalnie stwierdzono 344 osobniki, natomiast w zrujnowanych fragmentach Fortu Zarzecznego dodatkowo kilkanaście osobników. Część Twierdzy jest zamknięta dla zwiedzających i tam nie prowadzono liczeń. Można przyjąć, że na całym terenie zimuje minimum 400-500 osobników. Nawet biorąc pod uwagę tylko liczby uzyskiwane podczas corocznych liczeń (200-350 osobników), można stwierdzić, że zimowisko to należy do dwudziestu największych w Polsce, a niewątpliwie jest najważniejszym w północno-wschodniej części kraju.

Najliczniej spotyka się tu mopka o niemal czarnym futerku i dużych trójkątnych uszach. Ich zimowa kolonia w różnych latach liczy od 150 do 300 osobników. Przypuszczalnie zlatują one do Twierdzy Osowiec z dużego obszaru tej części Polski. Drugim pod względem liczebności jest nocek rudy, ale ten zimuje już wyraźnie mniej licznie – do kilkudziesięciu osobników. Bardzo cennym gatunkiem jest nocek łydkowłosy, zagrożony w całym zasięgu i zaliczony do Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. Maksymalnie stwierdzono tu 34 osobniki tego nietoperza, które zimowały pojedynczo i w kilku małych koloniach. Twierdza Osowiec jest największym aktualnie znanym zimowiskiem nocka łydkowłosego.

Również podczas aktywnego życia w okresie letnim w obrębie Twierdzy występuje wiele nietoperzy. W silnie zadrzewionym terenie, położonym w pobliżu wód Biebrzy i kanałów fos, nietoperze oprócz schronień znajdują też dogodne miejsca żerowania.

Dzięki porozumieniu, zawartemu pomiędzy Osowieckim Towarzystwem Fortyfikacyjnym a Ogólnopolskim Towarzystwem Ochrony Nietoperzy, najcenniejsze dla nietoperzy miejsca w Twierdzy zostały otoczone opieką. W okresie zimowym wyłączono je ze zwiedzania, zapewniając nietoperzom spokój.

Grzegorz Lesiński, Warszawa

XV Ogólnopolska Konferencja Chiropterologiczna

W dniach 9-11 XI 2001 r. w Gdańsku-Sobieszewie obradowała kolejna konferencja chiropterologiczna. Uczestniczyło w niej ok. 90 osób, a przedstawiono 15 referatów i ok. 30 plakatów. Jak w ostatnich latach dominującym tematem wystąpień były wyniki zimowych spisów nietoperzy, wykonywanych w różnych regionach kraju. Należy podkreślić, że kontrolą objętych jest coraz większa liczba zimowisk. Przepuszczalnie znamy obecnie w Polsce już ponad 1000 podziemi, w których zimują nietoperze. Powiększa się też zasięg terenów, gdzie prowadzono kompleksowe rozpoznanie faunistyczne. Wypełniają się kolejne „białe plamy” na mapie rozmieszczenia nietoperzy w Polsce, np. Pojezierze Iławskie, Lubelszczyzna.

Wiele miejsca w czasie obrad poświęcono wścieklicznie u nietoperzy. Dyskutowano przede wszystkim konsekwencje oficjalnych procedur weterynaryjnych, stosowanych w przypadku stwierdzenia tej choroby. Przesadna i nieuzasadniona obawa ludzi przed chorymi nietoperzami może być przyczyną ich tępienia lub wypłaszania z kryjówek. Dotyczy to zwłaszcza gatunków synantropijnych, zasiedlających najbliższe sąsiedztwo siedzib ludzkich. Dużym zagrożeniem są artykuły i audycje przygotowywane przez media, które poszukując sensacji często nierzetelnie informują o zagrożeniu ze strony chorych nietoperzy. A tak naprawdę, przy zachowaniu podstawowych zasad ostrożności (nie dotykaniu dziwnie zachowujących się zwierząt), nie mamy praktycznie możliwości zarażenia się wściekliczną od nietoperzy. Poza specjalistami zajmującymi się badaniami chiropterologicznymi, ludzie niezwykle rzadko mają okazję zetknąć się z nietoperzami.

Dyskusję wywołała też propozycja Porozumienia dla Ochrony Nietoperzy, dotycząca stosowania licencji badawczych dla chiropterologów. Została ona skrytykowana przez niektórych uczestników Konferencji, związanych z organizacjami nie zrzeszonymi w PON. Jednak dużą zaletą tej propozycji jest podniesienie poziomu wiedzy u młodych kolegów i zwrócenie uwagi badaczom na podstawowe zasady bezpieczeństwa podczas badań (tak dla nietoperzy jak i ludzi).

W trakcie XV OKCh odbyło się Walne Zgromadzenie Członków OTON, które zapoznało się z dotychczasową działalnością organizacji i wybrało nowy zarząd.

Niestety nie udało się ustalić organizatora kolejnej konferencji. Zgodzono się, by decyzja w tej sprawie zapadła w drodze uzgodnień pomiędzy ośrodkami naukowymi i organizacjami zajmującymi się ochroną nietoperzy. Jeśli nie uda się zorganizować konferencji w roku 2002, może warto zastanowić się nad zmniejszeniem częstości tych spotkań (np. co 2 lata)?

Grzegorz Lesiński, Warszawa

INFORMACJE

NIETOPERZE tom 2 (2001)

Ukazały się dwa nowe zeszyty czasopisma „Nietoperze”, wydawanego przez Porozumienie dla Ochrony Nietoperzy. Pierwszy zawiera szereg oryginalnych prac poświęconych faunistyce i ekologii, a drugi stanowi zbiór materiałów z 4th European Bat Detector Workshop (Krościenko nad Dunajcem, 27-30 sierpnia 1999).

Zeszyt 1 zawiera prace dotyczące: rozmieszczenia wybranych gatunków (nocek łydkowłosey, nocek wąsatek, nocek Brandta, podkowiec mały, typy echolokacyjne karlika malutkiego), charakterystyki zgrupowań nietoperzy w różnych miejscach Polski (Warszawa, Wyżyna Krakowska, Beskidy z Pogórzem, Park Krajobrazowy Góra Świętej Anny, Puszcza Romincka, Górznieńsko-Lidzbarski i Welski Park Krajobrazowy, Park Krajobrazowy Międzyrzecza Warty i Widawki), znaczenia niektórych typów kryjówek dla nietoperzy (małe piwnice w środkowej i północno-wschodniej Polsce, fortyfikacje na Ziemi Lubuskiej), zagrożenia 2 gatunków na drogach szybkiego ruchu.

Zeszyt 2 zawiera siedem artykułów na temat: identyfikacji europejskich gatunków nietoperzy przy użyciu detektorów, rozmieszczenia nocka łydkowłosego w Europie na podstawie badań przy użyciu detektorów lub innych metod, stosowanych w detektorach systemów przekształcania dźwięków i ich analizie, metodyce badań terenowych z użyciem detektorów i określeniu aktywności podkowca małego.

Czasopismo „Nietoperze” jest do nabycia w cenie 25 zł za zeszyt w Polskim Towarzystwie Przyjaciół Przyrody „pro Natura” ul. Podwale 75, 50-449 Wrocław, a także za pośrednictwem OTON.

[GL]

IX Europejskie Sympozjum Badań Nietoperzy

Kolejne spotkanie europejskich chiropterologów odbędzie się w dniach 26-30 VIII 2002 w Hawrze. Organizatorem jest Francuskie Stowarzyszenie Badań i Ochrony Ssaków. Osoby zainteresowane mogą się kontaktować z sekretariatem: Stéphane Aulagnier, IRGM – BP 27, 31326 Castanet-Tolosan cedex, Francja. Przed Sympozjum, w dniach 21-25 VIII 2002, zorganizowane zostaną V Europejskie Warsztaty Detektorowe (kontakt: S. Y. Roué, EBDW – Tronçais 2002, 2 rue Charričere, F–25640 Roulans, Francja).

[MK]

XVI Ogólnopolska Konferencja Chiropterologiczna

Organizatorami tegorocznego spotkania są organizacje zrzeszone w Porozumieniu dla Ochrony Nietoperzy: Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody “pro Natura”, Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody “Salamandra”, Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Nietoperzy, Mazowieckie Towarzystwo Ochrony Fauny, Stowarzyszenie dla Natury “Wilk” oraz Studenckie Koło Chiropterologów Uniwersytetu Wrocławskiego “Chiropterek”.

Konferencja odbędzie się w dniach 15-17 listopada 2002 r. w ośrodku “Górzyniec” w miejscowości Piechowice-Górzyniec koło Jeleniej Góry. Miejscowość ta położona jest malowniczo u podnóży Karkonoszy. Przewidziane są trzy formy prezentacji: referat (25 minut), komunikat (10-15 minut) i plakat. Abstrakty przygotowywanych do prezentacji prac, zawierające skrótowy opis celu badań i uzyskane wyniki (dopuszcza się formę tabeli) powinny zostać nadesłane do 31 sierpnia pocztą elektroniczną na adres Elżbiety i Macieja Fuszarów: e_fuszara@poczta.onet.pl (awaryjnie: rafaelsz@biol.uni.wroc.pl) lub ewentualnie pocztą tradycyjną (dyskietka i wydruk) do Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Przyrody “pro Natura” z dopiskiem na kopercie XVI OKCh.

Wszystkie zapytania, wnioski i propozycje dotyczące organizacji Konferencji proszę kierować do Rafała Szkudlarka i Renaty Paszkiewicz pocztą elektroniczną: rafaelsz@biol.uni.wroc.pl lub na adres: Grupa do Badań i Ochrony Nietoperzy, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody "pro Natura", ul. Podwale 75, 50-449 Wrocław, tel/fax (071) 343 47 49 lub 341 88 88 wew. 326, e-mail: pronatura@eko.wroc.pl

[RS]

Obozy Chiropterologiczne

W okresie wakacyjnym OTON lub inne organizacje organizują obozy, na których prowadzona jest edukacja w zakresie ochrony nietoperzy i badania naukowe prowadzące do poznania lokalnej chiropterofauny. Zapraszamy do udziału w kilku obozach. Stacjonarne, 10-15 dniowe wyjazdy pozwolą Wam poznać nietoperze, sposoby ich badań i ochrony. Zapewniamy nocne odłowcy nietoperzy w siatki oraz dzienne poszukiwania tych zwierząt w ich kryjówkach. W

większości z nich standard jest podobny: wynajmujemy bazę, w której będziemy mieszkać, przywozimy ze sobą karimaty lub materace i śpiwory; gotujemy sami. Zgłoszenia zawierające imię, nazwisko, adres, telefon kontaktowy oraz rok urodzenia prosimy przysyłać na adres kierownika obozu, który udzieli informacji na temat szczegółów uczestnictwa.

1. Puszcza Knyszyńska, 5 VII – 20 VII 2002. Naszą bazą będzie najprawdopodobniej leśniczówka w Rybnikach (północna część Puszczy). Kierownik – Marek Kowalski (Mazowieckie Towarzystwo Ochrony Fauny, ul. Jagiełły 10, 08-110 Siedlce). Odpłatność – 100 zł, członkowie MTOF lub OTON – 70 zł.

2. Chełmski Park Krajobrazowy, 20 VII – 5 VIII 2002. Nasza baza znajdować się będzie w jednej z leśniczówek. Kierownik – Marek Kowalski (Mazowieckie Towarzystwo Ochrony Fauny, ul. Jagiełły 10, 08-110 Siedlce). Odpłatność – 100 zł, członkowie MTOF lub OTON – 70 zł.

3. Mazowiecki Park Krajobrazowy, 1 VII – 7 VII 2002. Baza w szkole podstawowej we wsi Podbiel k. Celestynowa. Kierownik – Grzegorz Lesiński (Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Nietoperzy, Instytut Ekologii PAN, 05-092 Łomianki). Odpłatność – 80 zł, członkowie OTON – 60 zł.

RÓŻNE

Nietoperze w szponach i pazurach

Nietoperze mają stosunkowo niewielu naturalnych wrogów. Polowanie na te zwierzęta nie jest bowiem łatwe. Schronienia dzienne, jakie zasiedlają, są na ogół trudno dostępne. Schwytywanie nietoperza w locie wydaje się łatwiejsze, ale niewiele skrzydlatych drapieżników wykazuje nocną aktywność.

Stosunkowo najczęściej nietoperze padają łupem sów. Nie są jednak istotnym składnikiem pokarmu tych ptaków, stanowiąc zwykle poniżej 1% biomasy ofiar. W największym procencie trafiają się w diecie puszczyka, który zasiedla na ogół środowiska, gdzie żyje wiele nietoperzy. Czasem zdarza się, że sowa wyspecjalizuje się w chwytaniu nietoperzy. Zdarza się tak w miejscach dużych koncentracji tych ssaków. Na przykład u puszczyka zasiedlającego sąsiedztwo jaskini Szachownica koło Wielunia (zimowisko dla około 1,5 tysiąca nietoperzy) stanowiły one co piątą ofiarę.

Również ssaki drapieżne mogą czasem chwycić nietoperze. W naszym kraju wykazano to dla kuny domowej. I w tym przypadku istotne okazało się sąsiedztwo miejsca licznego zimowania nietoperzy. Kuny w podziemiach Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego, gdzie zimuje 20-30 tysięcy nietoperzy, okresowo odżywiają się nimi prawie wyłącznie (dodatek stanowią przede wszystkim owoce). Drapieżniki wykazały się zatem oportunistycznym pokarmowym, przedstawiając się na ofiary najczęstsze w ich arealach i łatwo dostępne.

Groźnym drapieżnikiem dla nietoperzy są domowe koty. Penetrują one szereg zakamarków w wiejskich gospodarstwach. Potrafią odnaleźć nietoperze przebywające na strychach i w piwnicach. Koty doskonale radzą sobie z chwytaniem nietoperzy latających wewnątrz kryjówek. Przyczajone wykonują szybki skok w momencie gdy ofiara przelatuje odpowiednio blisko.

Zdarza się czasem, że nietoperze latają w ciągu dnia. Gdy wieczory i noce są chłodne, niewiele jest latających owadów i nietoperze przedłużają sobie aktywność łowiecką, dożywiając się w ciągu dnia. Ponadto zwierzęta te bywają wypłaszane ze swych dziennych kryjówek, zarówno przez drapieżniki, jak i przez ludzi. W takiej sytuacji groźne mogą się też okazać nawet ptaki krukowate, np. wrony i sroki. Nietoperze padają też łupem dziennych ptaków drapieżnych, zwłaszcza sokołów.

Grzegorz Lesiński, Warszawa

„Nietoperz historii”

Tak zatytułowany jest tomik poezji Mirosława Worony, który opiekując się Twierdzą Osowiec, zetknął się z nietoperzami i wykorzystał je jako metaforę w swoich wierszach. Autor trochę nostalgicznie spogląda na dawną świetność fortecy, próbuje we współczesnej formie przywrócić jej blask i zainteresować przybysza do biebrzańskiej krainy kawałkiem historii tej ziemi. Z racji naszych zainteresowań przedstawiamy tu 3 „nietoperzowe” wiersze, choć nie tylko ten element przyrody splata się z historią w poezji Mirosława Worony.

Mirosław Worona „Nietoperz historii”, Regionalny Ośrodek Kultury w Łomży, Łomża, 1998

W schronie
już bez oświetlenia –
zerwała je niewidzialna
ręka –
rozleniwiony zimą
zwisa
z sufitu nietoperz
Tak wielu ludziom
wisi dziś
Historia

Między schronem
a prochownią
w stropie
z popękanej cegły
kłębią się zimą
biebrzańskie nietoperze
Snem otulone
zostają tu
do pierwszych
nocnych motyli

Po krętych schodach
w przepoconym ubraniu
w wojskowych butach
z odrobiną lęku
i uszkodzoną latarką
nie znajduję
nietoperza historii

Mirosław Worona, Osowiec Twierdza

Przegląd nowego piśmiennictwa krajowego

Zamieszczamy kolejną porcję nowości polskiej literatury chiropterologicznej. Przypominamy, że zebrane są tu notki bibliograficzne nowych artykułów lub książek o nietoperzach zamieszkujących Polskę lub będących autorstwa naszych rodaków. Opracował Marek Kowalski.

Bajaczyk R., Jurczyszyn M. 1999. Ssaki (*Mammalia*) planowanego Krzesińskiego Parku Krajobrazowego. *Bad. Fizjogr. Pol. Zach. Seria C* 46: 89-93.

Bargiel R., Radzicki G., Hejduk J. 1999. Zimowe stwierdzenie mroczka posrebrzanego *Vespertilio murinus* w Łodzi. *Kulon* 4: 85-87.

Blohm T., Dzięgielewska M., Haensel J., Lange K. M., Paszkiewicz R., Szkudlarek R. 1999. Rotbraune Farbvariante bei einer Wasserfledermaus (*Myotis daubentonii*). *Nyctalus (N.F.)* 7: 222-224.

Blohm T., Hermanns U., Matthes H., Paszkiewicz R., Pommeranz H., Szkudlarek R. 2000. Winterfunde der Nordfledermaus, *Eptesicus nilssonii* (Keyserling u. Blasius, 1839), im Gebiet des Oder-Warthe-Bogens (Norwest-Polen). *Nyctalus (N.F.)* 7: 328.

Buřič Z., Furmankiewicz J., Furmankiewicz M., Klodek R., Kokurewicz T., Telatyński S. 2001. Zimowe stanowiska nietoperzy na Ziemi Kłodzkiej. *Szczeliniec* 5: 149-168.

Buřič Z., Furmankiewicz J., Telatyński S. 2001. Jaskinia Niedźwiedzia jako jedno z najcenniejszych stanowisk nietoperzy na Dolnym Śląsku. *Prz. Przyr.* 12, 1-2: 109-114.

Ciechanowski M. 2001. Występowanie mroczka posrebrzanego *Vespertilio murinus* Linnaeus, 1758 w regionie gdańskim. *Studia Chiropterologica* 2: 81-83.

Ciechanowski M., Jarzembowski T. 1999. Zimowisko nietoperzy (*Chiroptera*) w klifie nadmorskim. *Prz. Zool.* 43: 219-221.

Ciechanowski M., Garbalewski A., Kowalczyk J. K., Ożarowski D. 2001. Waloryzacja faunistyczna wybranych dolin Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego. *Prz. Przyr.* 12, 1-2: 69-91.

Ciechanowski M., Kowalczyk J. K., Błażuk J., Jaskuła R., Zieliński S. 2001. Wstępna inwentaryzacja i waloryzacja faunistyczna postulowanego rezerwatu przyrody "Przyjaźń" na Pojezierzu Kaszubskim. *Rocznik Naukowy PTOP „Salamandra”* 5: 5-25.

Ciechanowski M., Przesmycka A., Duriasz J. 2000. Nietoperze (*Chiroptera*) Nadmorskiego Parku Krajobrazowego. [W:] K. Latowski (red.). *Studia biologiczne*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 146-151.

Chudziński W. M., Oszubski T. 1998. Gacuse (wywiad z A. L. Ruprechtlem). *Wieczór*

Wybrzeża. Magazyn 281 (8 XI 1998): 2.

Ciechanowski M. 1999. Rok 1999 u gdańskich nietoperzy. Biuletyn PTOPI „Salamandra” 2/1999: 6-8.

Ciechanowski M. 2000. Nietoperzowe (i nie tylko) lato na Wzgórzach Dylewskich. Biuletyn PTOPI „Salamandra” 2/2000: 18-19.

Ciechanowski M. 2001. Interwencje, inwentaryzacje – wiosna w gdańskiej „Salamandrze”. Biuletyn PTOPI „Salamandra” 1/2001: 17.

Ciechanowski M. 2001. Nowe użytki ekologiczne w województwie pomorskim. Biuletyn PTOPI „Salamandra” 2/2001: 3-4.

Ciechanowski M., A. Przesmycka 2001. Stwierdzenie nocka łydkowłosego *Myotis dasycneme* (Boie, 1825) i nocka wąsatka *Myotis mystacinus* (Kuhl, 1817) w Gdańsku. Nietoperze 2: 69-73.

Ciechanowski M., Sachanowicz K., Przesmycka A., Jarzembowski T., Iwicka B. (red.). 2001. XV Ogólnopolska Konferencja Chiropterologiczna, Gdańsk 2001. Materiały Konferencyjne. Akademickie Koło Chiropterologiczne PTOPI „Salamandra”, Katedra Ekologii i Zoologii Kręgowców Uniwersytetu Gdańskiego.

Daleszczyk K. 1998. Ewolucyjny wyścig między drapieżnikiem a ofiarą na przykładzie nietoperzy i ciem. Wszechświat 99: 258-261.

Daleszczyk K. 2000. New data on bats (*Chiroptera*) hibernating in the Polish part of Białowieża Primeval Forest. *Myotis* 38: 47-50.

Daleszczyk K. 2000. Badania nad repertuarem wokalnym młodych nietoperzy oraz reakcjami matka-dziecko jako przykłady zastosowania techniki rejestrowania i analizowania dźwięków. Nietoperze 1: 63-70.

Dudek I., Szkuclarek R. 2000. Czynna ochrona zimowych i letnich stanowisk nietoperzy. [W:] K. Latowski (red.). *Studia biologiczne*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań: 161-164.

Dudek I., Szkuclarek R., Cieślak M. 2001. Nietoperze Parku Krajobrazowego „Chelmy” – obserwacje wstępne. Nietoperze 2: 141-142.

Dzięciołowski R. (red.). 1999. XIII Ogólnopolska Konferencja Chiropterologiczna, Błaziejewko, 5 - 7 listopada 1999. Materiały Konferencyjne. PTOPI „Salamandra”, Poznań.

Dzięciołowski R. 2001. Otwarcie sezonu w „Batmanówce”. Biuletyn PTOPI „Salamandra” 12/2001: 17-18.

Dzięciołowski R., Bernard R. 2001. Czy powstanie rezerwat „Strzaliny”? Biuletyn PTOPI „Salamandra” 2/2001: 7-8.

Dzięciołowski R., Laskowska K., Kepel A., Chiechanowski M. 2001. Zimujące nietoperze policzone. Biuletyn PTOPI „Salamandra” 1/2001: 12-16.

Dzięgielewska M. 2000. Podsumowanie roku w szczecińskiej „Salamandrze”. Biuletyn PTOPI „Salamandra” 2/2000: 17-18.

Ferenc H., Skoracki M. 2000. Stan zbadania roztoczy z rodziny *Spinturnicidae* (*Acari: Mesostigmata*) w Polsce. *Wiad. Parazytol.* 46: 433-438.

Forowicz K. 2000. Nocki, gacki, mroczki, mopki. *Rzeczpospolita* 12 z dn. 15-16 I 2000: A8

Furmankiewicz J., Gottfried T., Telatyński S. 2001. Nowe stanowiska zimowania podkowca małego *Rhinolophus hipposideros* w Sudetach. *Chrońmy przyr.* ojez. 57, 2: 111-116.

Furmankiewicz J., Telatyński S. 2000. Nowe stanowiska nocka orzęsionego *Myotis emarginatus* (Geoffroy, 1806) na Dolnym Śląsku. *Prz. Przyr.* 11, 4: 106-109.

- Furmankiewicz J., Zając K. 1999. Ochrona największej na Dolnym Śląsku kolonii rozrodczej nocka dużego *Myotis myotis* (Borkhausen 1797). *Przyroda Sudetów Zachodnich* 2: 89-92.
- Gas A., Postawa T. 2001. Bat fauna of the Studnisko Cave. *Studia Chiropterologica* 2: 3-16.
- Gas A., Postawa T. 2001. Pułapka harfowa Constantine'a-Tuttle'a. *Studia Chiropterologica* 2: 84-86.
- Górecki M. T. 1998. Nietoperze *Chiroptera* okolic Skierniewic. *Prz. Przyr.* 9, 3: 101-108.
- Górniak J., Furmankiewicz M. 2001. Nowe obserwacje nocka Bechsteina *Myotis bechsteinii* w Sudetach. *Studia Chiropterologica* 2: 87-90.
- Gwardjan M. 2000. Stwierdzenie mroczka posrebrzanego *Vespertilio murinus* w Kielcach. *Kulon* 5: 211-212.
- Grzywiński W. 2001. Nietoperze Magurskiego Parku Narodowego. *Parki Narodowe* 2: 14-15.
- Harmata W. 2000. Dynamika fenologiczna hibernacji podkowców małych, *Rhinolophus hipposideros* Bechstein (*Rhinolophidae*), w sztucznym schronieniu. *Studia Chiropterologica* 1: 13-28.
- Hebda G. 2001. Nietoperze Parku Krajobrazowego „Góra Św. Anny” wyniki wstępne. *Nietoperze* 2: 103-107.
- Hejduk J., Stopczyński M., Pawenta W. 2001. Nietoperze okolic Łodzi. Łódź.
- Ignaczak M. 2001. „Szachownica” w Szachu. *Przyroda Górnego Śląska* 24: 13.
- Ignaczak M., Radzicki G. 2000. Dekady Spisu Nietoperzy na Nizinie Południowowielkopolskiej i Wyżynie Wieluńskiej w latach 1994-2000. *Na sieradzkich szlakach* 2/2000: 22-23.
- Ignaczak M., Radzicki G., Domański J. 2001. Nietoperze Parku Krajobrazowego Międzyrzecza Warty i Widawki. *Nietoperze* 2: 125-134.
- Jaros R., Laskowska K. 2001. Letnie obozy nietoperzowe. *Biuletyn PTO „Salamandra”* 1/2001: 19-22.
- Jarzebowski T., Ciechanowski M., Przesmycka A. 2000. Zimowanie nietoperzy na Pomorzu Gdańskim w latach 1989-1999. *Studia Chiropterologica* 1: 29-42.
- Jefimow M., Wojciechowski M., Tęgowska E. 2001. Nonshivering thermogenesis in *Myotis daubentonii* at different ambient temperatures. *Bat Res. News* 43: 103.
- Jędrzejewska B., Jędrzejewski W. 2001. Ekologia zwierząt drapieżnych Puszczy Białowieskiej. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Jurczyszyn M., Bajaczyk R. 2001. Departure dynamics of *Myotis daubentonii* (Kühl, 1817) (*Mammalia, Chiroptera*) from their hibernaculum. *Mammalia* 65: 121-130.
- Kajtoch Ł. 2001. Obserwacja dziennego przelotu borowca *Nyctalus sp.* nad Rabą. *Studia Chiropterologica* 2: 91.
- Kaleniewicz A. 1999. Nietoperze na rowerze. *Życie Uniwersyteckie* 1-2/1999: 28-29.
- Kasprzyk K., Ruczyński I. 2001. The structure of bat communities roosting in bird nest boxes in two pine monocultures in Poland. *Folia zool.* 50: 107-116.
- Kepel A. 1999. Szpital dla nietoperzy rozpoczął działalność. *Biuletyn PTO „Salamandra”* 2/1999: 8-9.
- Kepel A. 2000. Kolejne spotkanie badaczy nietoperzy. *Biuletyn PTO „Salamandra”* 2/2000: 5.

- Kepel A. 2000. Międzynarodowy Rok Nietoperzy. Biuletyn PTOP „Salamandra” 2/2000: 6.
- Kepel A. 2000. Nagroda za najlepszą kampanię edukacyjną podczas POLEKO. Biuletyn PTOP „Salamandra” 2/2000: 7-8.
- Kepel A. 2000. Obserwatorium nietoperzy laureatem „Konkursu ekologicznego HP”. Biuletyn PTOP „Salamandra” 2/2000: 1.
- Kepel A. 2001. Polscy chiropterolodzy w Sobieszewie. Biuletyn PTOP „Salamandra” 2/2001: 9-10.
- Kepel A. 2001. Licencjonowani badacze nietoperzy. Biuletyn PTOP „Salamandra” 2/2001: 10-11.
- Kepel A. 2001. Pomogli chronić nietoperze. Biuletyn PTOP „Salamandra” 2/2001: 34-35.
- Kepel A., Laskowska K., Olejnik E., Śliwa P., Tryjanowski P. 2000. Co nowego w „Salamandrze”? Biuletyn PTOP „Salamandra” 1/2000: 1-13.
- Kepel A., Olejnik E., Gmaj M., Łochyński M. 1999. Co nowego w „Salamandrze”? Biuletyn PTOP „Salamandra” 2/1999: 1-6.
- Kliś T., Furmankiewicz J., Kokurewicz T. 2001. Zmiany liczebności i składu gatunkowego zimowych kolonii nietoperzy w jaskiniach góry Połom (Góry Kaczawskie, Sudety Zachodnie) w latach 1964 - 2001. *Studia Chiropterologica* 2: 47-66.
- Koteja P., Jurczyszyn M., Wołoszyn B.W. 2001. Energy balance of hibernating mouse-eared *Myotis myotis*: a study with TOBEC instrument. *Acta theriol.* 46:1-12.
- Kowalski M., Lesiński G. (red.). 2000. Poznajemy nietoperze. ABC wiedzy o nietoperzach, ich badaniu i ochronie. OTON, Warszawa.
- Kowalski M., Ostrach-Kowalska A., Krasnodębski I., Sachanowicz K., Ignaczak M., Rusin A. 2001. Nietoperze Parków Krajobrazowych: Górznieńsko-Lidzbarskiego i Welskiego. *Nietoperze* 2: 117-124.
- Kowalski M., Rachwałd A., Szkudlarek R. 2000. Standard prac detektorowych. *Nietoperze* 1: 93-96.
- Kokurewicz T. 2000. Nocek duży pobił rekord. Biuletyn PTOP „Salamandra” 1/2000: 15-16.
- Kozakiewicz K., Labocha M. 2000. Pamięci profesora Wincentego Harmaty. *Nietoperze* 1: 4-5.
- Laskowska K. 2000. Co robi chiropterolog jesienią? Biuletyn PTOP „Salamandra” 2/2000: 3-4.
- Laskowska K. 2000. Konkurs na logo „Batmanówki”. Biuletyn PTOP „Salamandra” 2/2000: 2.
- Laskowska K. 2000. Sekcja chiropterologiczna w „Salamandrze”. Biuletyn PTOP „Salamandra” 2/2000: 6.
- Laskowska K. 2001. Podwójny jubileusz w szpitaliku dla nietoperzy. Biuletyn PTOP „Salamandra” 1/2001: 16.
- Laskowska K., Dzieciołowski R. 2001. Remonty dla nietoperzy. Biuletyn PTOP „Salamandra” 1/2001: 18-19.
- Lesiński G. 2000. Nietoperze w Biebrzańskim Parku Narodowym. *Parki Narodowe* 1/2000: 12-12.
- Lesiński G. 2001. Nietoperze *Chiroptera* Kotliny Biebrzańskiej i terenów przyległych. *Par. Nar. Rez. Przyr.* 20, 2: 51-64.

- Lesiński G. 2001. XIV Ogólnopolska Konferencja Chiropterologiczna (Rogów, 10-12 XI 2000 r.). *Wiad. Ekol.* 47: 177-179.
- Lesiński G. 2001. Zimowi goście Twierdzy. *Osowieckim szlakiem 2/2001*: 10.
- Lesiński G., Fuszara E., Kowalski M. 2001. Charakterystyka miejskiego zgrupowania nietoperzy Warszawy. *Nietoperze 2*: 3-17.
- Lesiński [sic!] G., Fuszara E., Fuszara M., Kowalski M., Wojtowicz B. 2001. The parti-coloured bat *Vespertilio murinus* in Warsaw, Poland. *Myotis* 39: 21-25.
- Lesiński G., Gwardjan M. 2001. Nocek wąsatek *Myotis mystacinus* i nocek Brandta *M. brandtii* jako ofiary kolizji z pojazdami na drogach w środkowej Polsce. *Nietoperze 2*: 135-138.
- Lesiński G., Kowalski M. 2001. Znaczenie małych piwnic dla hibernacji nietoperzy w środkowej i północnej Polsce. *Nietoperze 2*: 43-52.
- Łochyński M. 2001. Chiropterofauna Żerkowsko-Czeszewskiego Parku Krajobrazowego. Wyniki wstępne. *Biuletyn Parków Krajobrazowych Wielkopolski* 7 (9): 139-142.
- Łupicki D., Szkudlarek R., Schick P., Dudek I. 2001. Wykorzystywanie obiektów podziemnych przez nietoperze w rezerwacie „Nietoperek” w okresie jesiennym. *Nietoperze 2*: 93-101.
- Mika D., Pettersson L. 2000. Detektory ultrasoniczne. *Nietoperze 1*: 39-46.
- Mikusek R., Pikulska B. 1999. Ssaki Parku Narodowego Gór Stołowych. *Szczeliniec 3*: 109-119.
- Mleczek T. 2001. Nietoperze w Jaskini Mrocznej w Kornutach. *Studia Chiropterologica* 2: 92-93.
- Mleczek T. 2001. Spis nietoperzy w Beskidzie Niskim i Pogórzu Karpackim zimą 2000/2001. *Studia Chiropterologica* 2: 94-96.
- Mleczek T., Gałusz W. 2000. Nietoperze Beskidu Niskiego i sądeckich pogórzy (abstrakt z I Międzynarodowej Konferencji „Nietoperze Karpat”). *Studia Chiropterologica* 1: 136.
- Mysłajek R. W. 2000. Rzadkie gatunki nietoperzy na Pogórzu Śląskim. *Przyroda Górnego Śląska* 21: 11.
- Mysłajek R. W. 2001. Nowe stanowisko nocka orzęsionego *Myotis emarginatus* w Parku Krajobrazowym Beskidu Małego. *Nietoperze 2*: 139-140.
- Mysłajek R. W. 2001. Nietoperze w okolicach Żywca. *Przyroda Górnego Śląska* 25: 11.
- Mysłajek R. W. 2001. Jaskinia w Trzech Kopcach w Beskidzie Śląskim – zdewastowany pomnik przyrody. *Przyroda Górnego Śląska* 26: 4.
- Mysłajek R., Gałusz W. 2000. Chiropterofauna Beskidów Zachodnich i Pogórzy (abstrakt z I Międzynarodowej Konferencji „Nietoperze Karpat”). *Studia Chiropterologica* 1: 137.
- Mysłajek R. W., Nowak S. 2000. Notowania mroczków posrebrzanych *Vespertilio murinus* w Bielsku-Białej na Pogórzu Śląskim. *Prz. Przyn.* 11, 1: 95-97.
- Nowak J. 2001. Nocek orzęsiony *Myotis emarginatus* (Geoffroy, 1806), nowy gatunek dla fauny Tatr. *Studia Chiropterologica* 2: 97-99.
- Nowak J., Gawlak A., Wojtaszyn G. 2001. Nocek łydkowłosy *Myotis dasycneme* (Boie, 1825) w Tatrach. *Nietoperze 2*: 63-67.
- Nowak J., Kozakiewicz K. 2000. Zimowe spisy nietoperzy na Wyżynie Krakowskiej w latach 1993-1999. *Studia Chiropterologica* 1: 43-56.
- Nowak J., Kozakiewicz K., Grzywiński W. 2001. Podkowiec duży *Rhinolophus ferrumequinum* (Schreber, 1774), nowy gatunek dla fauny Ojcowskiego Parku Narodowego. *Studia Chiropterologica* 2: 100.

- Ochman K., Wołoszyn B. W. 2000. Analiza holocenijskiej fauny nietoperzy (*Chiroptera*) z Jaskini Pod Sokolą Górą. *Studia Chiropterologica* 1: 57-72.
- Paszkiwicz R., Szkuclarek R., Węgiel A., Węgiel J., Węgiel W. 1998. Materiały do chiropterofauny Pienin - letnie stanowiska nietoperzy. *Pieniny - Przyroda i Człowiek* 6: 31-46.
- Piksa K. 2000. Nowe stanowiska nocka orzęsionego *Myotis emarginatus* (Geoffroy, 1806) w polskiej części Karpat. *Prz. Przyr.* 11, 4: 111-112.
- Piksa K. 2000. The Chiroptera of the Polish Tatra mountains (abstrakt z I Międzynarodowej Konferencji „Nietoperze Karpat”). *Studia Chiropterologica* 1: 137.
- Piksa K., Laskowska K., Kepel A., Nowak J., Olejnik E. 2000. Pierwsze stwierdzenia zimowania mroczka późnego *Eptesicus serotinus* (Schreber, 1774) w jaskiniach Tatr Polskich. *Rocznik naukowy PTOP „Salamandra”* 4: 119-121.
- Piksa K., Nowak J. 2000. The bat fauna of the Polish Tatra caves. *Proceedings of the VIIIth European Bat Research Symposium, Vol. 1: 181-190.*
- Piksa K., Nowak J. 2001. Występowanie mopka *Barbastella barbastellus* (Schreber, 1774) w jaskiniach Tatr Polskich. *Studia Chiropterologica* 2: 67-74.
- Piksa K., Wołoszyn B.W. 2001. The postglacial bat remains of the Polish Tatra caves. *Lynx* 32: 234-255.
- Piłańska B., Ziomek J., Bajaczyk R. 1999. Drobne ssaki Drawieńskiego Parku Narodowego. *Bad. Fizjogr. Pol. Zach. Seria C* 46: 95-106.
- Piskorski M. 1999. Zimowe liczenia nietoperzy na Lubelszczyźnie w 1999 roku *PTZool, Słupsk, IX 1999: 223-224.*
- Postawa T. 2000. A cave macroclimate as modelled by external climatic conditions and its effect on a hibernating bat assemblage: A case of the Jaskinia pod Sokolą Górą Cave. *Proceedings of the VIIIth European Bat Research Symposium, Vol. 1: 199-217.*
- Postawa T., Pokynchereda W., Zagrodnik I. 2000. Summer bat fauna of the Carpathian Biosphere Reserve (the Mala and Velka Uholka Valleys). *Studia Chiropterologica* 1: 73-82.
- Postawa T., Wołoszyn B. W. 2000. Fauna nietoperzy Bieszczadów Zachodnich. *Monografie Bieszczadzkie* 9: 91-101.
- Postawa T., Zygmunt J. 2000. Zmiany liczebności nietoperzy (*Chiroptera*) w jaskiniach Wyżyny Częstochowskiej w latach 1975-1999. *Studia Chiropterologica* 1: 83-114.
- Rachwald A. 2000. Problemy różnic w zasięgu wykrywania nietoperzy z różnych gatunków za pomocą detektorów ultradźwiękowych. *Nietoperze* 1: 47-54.
- Rachwald A., Boratyński P., Nowakowski W. K. 2001. Species composition and activity of bats flying over rivers in the Białowieża Primeval Forest. *Acta theriol.* 46: 235-242.
- Rachwald A., Szkuclarek R. 2001. Stwierdzenie występowania typów echolokacyjnych „45 kHz” i „55 kHz” karlika malutkiego *Pipistrellus pipistrellus* („gatunki ukryte” *P. pipistrellus* i *P. pygmaeus*) na terenie Polski. *Nietoperze* 2: 19-17.
- Ruczyński I., Ruczyńska I. 2000. Roosting sites of Leisler's bat *Nyctalus leisleri* in Białowieża Forest – preliminary results. *Myotis* 37: 55-60.
- Ruprecht A. L. 1998. Swiedenija o nachodach serowo uszana (*Plecotus austriacus*) w Zakarpatskoj oblasti Ukrainy. *Vestnik Zoologii* 32, 4: 104-105
- Rzebik-Kowalska B., Kowalski K. 2001. The northernmost fossil locality of fruit bats (*Megachiroptera, Mammalia*) in the Miocene of Bełchatów (Poland). *Acta zool. cracov.* 44: 59-63.
- Sachanowicz K., Bogdanowicz W., Michalak S. 1999. First record of *Taphozous*

- nudiventris* Cretschmar, 1830 (*Chiroptera, Emballonuridae*) in Turkey. *Mammalia* 63: 105-107.
- Sachanowicz K., Marzec M., Ciechanowski M., Rachwald A. 2001. Nietoperze Puszczy Rominckiej. *Nietoperze* 2: 109-115.
- Sachanowicz K., Ruczyński I. Summer roost sites of *Myotis brandtii* (Eversmann, 1845) (*Chiroptera, Vespertilionidae*) in eastern Poland. *Mammalia* 65: 531-535.
- Skłodowski J. 2000. Nietypowe zlecenie – jak pozbyć się nietoperzy. *Biuletyn Polskiego Stowarzyszenia Pracowników Dezynfekcji, Dezynsekcji i Deratyzacji* 4/2000: 17-19.
- Stopczyński M., Hejduk J. 2000. Nietoperze Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich. *Biuletyn PTOP „Salamandra”* 1/2000: 13-15.
- Struzik J. 2000. Fizyczne podstawy echolokacji. *Nietoperze* 1: 7-28.
- Szczęśna G. 2001. Batman w piwnicy. *Kontakty* 6/2001: 8.
- Szkudlarek R., Paszkiewicz R. 1999. Zimowe stanowiska rzadkich gatunków nietoperzy w Sudetach Zachodnich. *Przyroda Sudetów Zachodnich* 1: 83-88.
- Szkudlarek R., Paszkiewicz R. 2000. Sygnały godowe krajowych gatunków nietoperzy. *Nietoperze* 1: 55-62.
- Szkudlarek R., Paszkiewicz R. 2000. Stanowiska nocka orzęsionego *Myotis emarginatus* (Geoffroy [sic!], 1806) w polskiej części Sudetów. *Przyroda Sudetów Zachodnich* 3: 111-114.
- Szkudlarek R., Paszkiewicz R. 2001. Obserwacja nocka orzęsionego *Myotis emarginatus* (Geoffroy, 1806) w Małych Pieninach. *Nietoperze* 2: 140-141.
- Szkudlarek R., Paszkiewicz R. 2001. Przypadek nietypowej echolokacji karlika malutkiego *Pipistrellus pipistrellus* (Schreber, 1774). *Nietoperze* 2: 144-146.
- Szkudlarek R., Paszkiewicz R., Blohm Th., Nowak E., Łupicki D. 2001. Bunkry Ziemi Lubuskiej jako schronienia nietoperzy. *Nietoperze* 2: 85-92.
- Szkudlarek R., Paszkiewicz R., Gottfried T. 2001. Stanowiska podkowca małego *Rhinolophus hipposideros* (Bechstein, 1800) w południowo-zachodniej Polsce. *Nietoperze* 2: 53-62.
- Szymonowicz J. 2001. Rok nietoperzy. *Zielona Liga* 56: 17.
- Świercz M. 1998. Parszywa opinia. *Wieczór Wybrzeża. Magazyn* 281 (8 XI 1998): 2.
- Trepka A. 2000. W podziemnym królestwie nietoperzy. *Zielona Liga* 51: 8-9.
- Verboom B., Spoelstra K. 1999. Effects of food abundance and wind on the use of tree lines by an insectivorous bat, *Pipistrellus pipistrellus*. *Can. J. Zool.* 77: 1393-1401.
- Węgiel A., Grzywiński W., Adamus P., Sadowy R., Wieczorek M. 2001. Nietoperze (*Chiroptera*) zimujące w jaskiniach Wyżyny Krakowskiej. *Nietoperze* 2: 23-42.
- Węgiel A., Paszkiewicz R., Szkudlarek R. 2001. Nietoperze Beskidu Wyspowego, Beskidu Sądeckiego, Beskidu Niskiego i Pogórza Karpackiego – letnie schronienia nietoperzy w budynkach. *Nietoperze* 2: 75-84.
- Węgiel A., Węgiel J. 1998. Bat protection in caves in Poland. *Myotis* 36: 63-69.
- Wieczorek K. 2001. Pierwsze stwierdzenie w Polsce borowca wielkiego *Nyctalus noctula* (Schreber, 1774) w jaskini. *Nietoperze* 2: 143.
- Wojciechowski M. 2001. Odrętwienie jako sposób na życie. O strategiach adaptacyjnych nietoperzy owadożernych. *Kosmos* 50: 101-112.
- Wojciechowski M., Tęgowska E., Jefimow M. 2001. Body mass and thermal environment affect torpor in heterothermic bats. *Bat Res. News* 43: 129.
- Wojtaszyn G., Dąbrowska A., Stephan W. 2000. Nowe stanowisko zimowania mopka *Barbastella barbastellus* (Schreber 1774) na Pobrzeżu Bałtyku. *Prz. Przyr.* 11, 4: 109-110.

- Wojtaszyn G., Stephan W., Rutkowski T. 2001. Nietoperze zimujące w schronach w Kołobrzegu (1998-2001). *Studia Chiropterologica* 2: 75-80.
- Wojtowicz B., Duszczyk M. 2001. Największe zimowisko karlika malutkiego *Pipistrellus pipistrellus* w Polsce. *Nietoperze* 2: 142-143.
- Wołoszyn B. W. 1999. Nietoperze - oznaczanie gatunków i ich rola w ekosystemach. [W:] J. Boczek (red.). Diagnostyka szkodników roślin i ich wrogów naturalnych. T. III. Wydawnictwo SGGW, Warszawa: 297-351.
- Wołoszyn B.W. 2001. *Eptesicus nilssonii* (Keyserling et Blasius, 1839). [W:] Polska Czerwona Księga Zwierząt (red. Z. Głowaciński)]. PWRiL, Warszawa: 56-58.
- Wołoszyn B.W. 2001. *Myotis bechsteinii* (Kuhl, 1817). [W:] Polska Czerwona Księga Zwierząt (red. Z. Głowaciński)]. PWRiL, Warszawa: 49-51.
- Wołoszyn B.W. 2001. *Myotis dasycneme* (Boie, 1825). [W:] Polska Czerwona Księga Zwierząt (red. Z. Głowaciński)]. PWRiL, Warszawa: 51-52.
- Wołoszyn B.W. 2001. *Myotis emarginatus* (Geoffroy, 1806). [W:] Polska Czerwona Księga Zwierząt (red. Z. Głowaciński)]. PWRiL, Warszawa: 53-54.
- Wołoszyn B.W. 2001. *Nyctalus leisleri* (Kuhl, 1817). [W:] Polska Czerwona Księga Zwierząt (red. Z. Głowaciński)]. PWRiL, Warszawa: 58-59.
- Wołoszyn B.W. 2001. *Rhinolophus ferrumequinum* (Schreber, 1774). [W:] Polska Czerwona Księga Zwierząt (red. Z. Głowaciński)]. PWRiL, Warszawa: 44-46.
- Wołoszyn B.W. 2001. *Rhinolophus hipposideros* (Bechstein, 1800). [W:] Polska Czerwona Księga Zwierząt (red. Z. Głowaciński)]. PWRiL, Warszawa: 46-48.
- Wołoszyn B.W. 2001. *Vespertilio murinus* Linné, 1758. [W:] Polska Czerwona Księga Zwierząt (red. Z. Głowaciński)]. PWRiL, Warszawa: 55-56.
- Wołoszyn B. W., Bashta A.-T. V. 2001. Nietoperze Karpat. Polowy klucz do oznaczania gatunków. CIC ISEZ PAN, Kraków.
- Wołoszyn B.W., Gałoz W. 2000. Ssaki (*Mammalia*). [In:] J. Razowski (ed.) Flora i fauna Pienin. Monografie Pienińskie 1: 255-264.
- Wołoszyn B. W. Gałoz W. 2000. Aktualny stan zbadania nietoperzy Pienin (abstrakt z I Międzynarodowej Konferencji „Nietoperze Karpat”). *Studia Chiropterologica* 1: 139.
- Wołoszyn B. W. Gałoz W., Labocha M., Postawa T. 2000. The current status of the study on bats in the Polish part of the International Biosphere reserve “East Carpathians” (abstrakt z I Międzynarodowej Konferencji „Nietoperze Karpat”). *Studia Chiropterologica* 1: 140.
- Wołoszyn B. W., Kozakiewicz K., Pielichowski J., Tarkowski J., Postawa T. 2000. Physicochemical analysis of bat hair by atomic absorption spectrometry and thermal analysis techniques. *Proceedings of the VIIIth European Bat Research Symposium, Vol. 1: 253-265.*
- Wower A. 2001. Nietoperze w województwie śląskim. *Przyroda Górnego Śląska* 26: wkładka.

Osoby i instytucje, które wsparły działalność OTON w ostatnim okresie:

Fundacja Ekologiczna „Nietoperek”
Fundusz Małych Dotacji Globalnego Funduszu Środowiska (GEF/SGP)
Instytut Ekologii PAN, Dziekanów Leśny
Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
Sylaba Internet S. C., Poznań
Mirosław Romcio

oraz wszyscy, którzy opłacili składki członkowskie

Dziękujemy bardzo za wsparcie!

Co zrobić, aby zostać członkiem Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Nietoperzy?

Wystarczy chcieć wspierać ochronę nietoperzy, wypełnić deklarację oraz wpłacić składkę członkowską. Składka jest ważna w roku kalendarzowym, w którym ją wpłacono. Czas na opłacenie kolejnej składki upływa z dniem 30 czerwca roku następnego.

Składki członkowskie na rok 2002:

<u>składka podstawowa:</u>	20 zł
<u>składka ulgowa</u> (dla osób, które nie są w stanie zapłacić składki podstawowej):	15 zł
<u>składka junior</u> (dla osób do 16 roku życia włącznie):	10 zł
<u>składka dożywotnia</u> - dziesięciokrotna wartość składki podstawowej:	200 zł
<u>składka rodzinna</u> (dla osób z tym samym adresem korespondencyjnym - przesyłany będzie 1 komplet materiałów):	pierwsza osoba - składka normalna, następne - 50% zniżki

The fees values for 2002:

- full - 20 PLN
- reduced (for people not able to pay full fee) - 15 PLN
- young (for children below 16 years old) - 10 PLN
- life - 200 PLN
- familiar (for persons with the same address) - first person - normal fee, other - 50% reduced

Po co wstępować do Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Nietoperzy?

Towarzystwo prowadzi działalność mającą na celu poznanie nietoperzy, ich ochronę oraz szeroko rozumianą edukację. Każdy członek Towarzystwa jest dla nas moralnym wsparciem naszej działalności, a ponadto im większą siłę będzie stanowił OTON, tym odważniej będziemy mogli występować względem ludzi z zewnątrz. Siłą Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Nietoperzy są jego członkowie.

"BOROWIACZEK" - BIULETYN

OGÓLNOPOLSKIEGO TOWARZYSTWA OCHRONY NIETOPERZY

„Borowiaczek” ukazuje się dwa razy w roku: wiosną i jesienią. Informujemy w nim o tym, co się dzieje w polskiej chiropterologii oraz w Towarzystwie. Chcielibyśmy, aby obok funkcji

informacyjnej „Borowiaczek” stał się także pismem dyskusyjnym. Z pewnością jest wiele problemów nurtujących chiropterologów. Będziemy starali się o nich pisać na łamach naszego Biuletynu.

Prosimy zatem wszystkich naszych Czytelników o pomoc w redagowaniu „Borowiaczka”. Czekamy na ciekawe teksty lub pomysły na nie, tematy do dyskusji, rysunki i zdjęcia oraz wszelkie uwagi dotyczące Biuletynu. Teksty nie muszą dotyczyć spraw ważnych dla polskiej chiropterologii - mogą być poświęcone własnym spotkaniom z nietoperzami. Zastrzegamy sobie prawo skracania i redagowania nadesłanych tekstów. Będziemy starali się, aby „Borowiaczek” był ciekawy zarówno dla profesjonalistów, jak i amatorów, rozpoczynających dopiero swoją przygodę z nietoperzami.

**OGÓLNOPOLSKIE TOWARZYSTWO OCHRONY NIETOPERZY
POLISH SOCIETY FOR BAT PROTECTION**

Adres: Instytut Ekologii PAN, Dziekanów Leśny, 05-092 Łomianki,
e-mail: oton@sylaba.poznan.pl, WWW: <http://www.oton.sylaba.pl>
Konto: PKO BP IV Oddział Warszawa 10201042-226846-270-1

Zarząd OTON

Przewodniczący - Grzegorz Lesiński
Wiceprzewodniczący - Krzysztof Kasprzyk
Wiceprzewodniczący - Andrzej Węgiel
Skarbnik - Marek Kowalski
Sekretarz - Maciej Fuszara
Jarosław Domański
Maurycy Ignaczak
Rafał Szkudlarek

BOROWIACZEK - BIULETYN OGÓLNOPOLSKIEGO TOWARZYSTWA OCHRONY NIETOPERZY
THE LESSER NOCTULE - Bulletin of the Polish Society for Bat Protection
Redagują: Grzegorz Lesiński, Andrzej Węgiel; nakład 300 egzemplarzy
Adres redakcji: Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Nietoperzy,
Instytut Ekologii PAN, Dziekanów Leśny, 05-092 Łomianki
